

KIBRIS A IZLARINDAKI GEÇM ZAMAN EKLERİ VE BU EKLERİN İLEVLERİ ÜZERİNE BİRKAÇ NOT

Gökçe YÜKSELEN ABDURRAZAK PELEK*

ÖZET

Bu çalışmada Kıbrıs A izlerinde kullanılan geçmiş zaman ekleri ve bu eklerin ilevleri üzerinde durulmuştur. Bu eklerin Ölçünlü Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi ile ne derecede ko utluk sergilediğ i bakılmış tır. Ada a izlerinin Ölçünlü Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi'nden farklılık arz ettiğ i durumlarda bu farklılıkların muhtemel sebepleri irdelenmiştir. Bu farklılıkların eskinin muhafazası eklinde mi, yoksa etkileşimler sonucunda mı ortaya çıktıkları konusu üzerinde durulmuştur. Yapılan çalışmanın neticesinde, görülen geçmiş zaman alanında, ilevlik olarak Ölçünlü Türkçe ile büyük farklılık arz etmeyen Kıbrıs A izlerinin, ö renilen geçmiş zaman alanında bu ko utlu u sergilemediğ i görülmektedir. Görülen geçmiş zaman eklerinde, sadece ölçünlü olamamanın sebep olduğu ekileşim farklılıklar gözlemlenirken, ö renilen geçmiş zamanda ekil farklılıklarının yanında, ilevlik farklılıkların da olduğu görülmektedir. Ö renilen geçmiş zamanda, bu ilevlik farklılıkların yanında, görülen geçmiş zamanda olanın aksine, ekil farklılıkları sadece ölçünlü olamamaya dayanmamakta, Ölçünlü Türkçede ö renilen geçmiş zaman göreviyle kullanılmayan eklerin de bu görevle kullanıldığ ı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs A izleri, Ölçünlü Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Geçmiş Zaman, Tarz, Bakış .

SOME NOTES ON THE PAST TENSE MARKERS AND THEIR FUNCTIONS IN THE TURKISH DIALECTS OF CYPRUS**ABSTRACT**

This study deals with the past tense markers of the Turkish Dialects of Cyprus and their functions. These markers are compared and contrasted to those of Modern Standard Turkish and Old Anatolian Turkish. In cases of dissimilarities the reasons of these differences are tackled. An attempt is made to solve the problem whether these differences came into existence as a result of archaisms or language contact. The study has exposed that the parallelism, which is present between the Turkish Dialects of Cyprus and Modern Standard Turkish in the field of perfect tense, does not exist in the field of the pluperfect tense. The minor differences between the perfect tense markers of the two varieties of Turkish are formal and are a result of the fact that the Cypriot varieties are not standardized. However the functional dissimilarities are also very prominent between the pluperfect markers of the two varieties. Moreover, the formal differences between the pluperfect markers of the two varieties, unlike the perfect tense markers, are more than the allomorphs of the same marker. It is seen that suffixes used for other purposes in Modern Standard Turkish are used for marking the pluperfect tense in the Cypriot varieties.

Keywords: Turkish Dialects of Cyprus, Standard Turkish, Old Anatolian Turkish, Past Tense, Modality, Aspect.

* Yrd. Doç. Dr., Girne Amerikan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Girne – KKTC, E-posta: gokceyukselen_abdurrazak@hotmail.com.

G R

Kıbrıs A ızlarında¹ (bundan sonra KA) geçmi zaman ile geçmi zamana ba lı tarz ve bakı², genel olarak, Türkiye Türkçesinin di er a ızlarında ve ölçünlü eklinde oldu u gibi, -DI ve -mI ekleri ile kar ılanmaktadır. Ancak bu eklerin kullanımında KA'nın tarihî geli iminden kaynaklanan bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. KA, umumi olarak Eski Anadolu Türkçesinin birçok özelli ini barındırmaktadır. Bu hususiyetler, KA'nın konu uldu u ada ortamının Türkiye Türkçesinin di er a ızları ile co rafi olarak ba lantılı bulunmaması sebebiyle, bu a ızların tarihî geli iminden kopuk kalmasının bir sonucu olarak ço u zaman eskicil özellikler olarak kar ımıza çıkmaktadır. KA'nın Eski Anadolu Türkçesine ba lı olarak barındırdı ı bir di er hususiyet ise bu a ızları konu anlar ile alakalıdır. KA'nı konu an ada halkının atalarının Anadolu'nun farklı kö elerinden gelmeleri neticesinde, Türkçenin Eski Anadolu Türkçesi devrinde Anadolu'nun de i ik kö elerinde konu ulan a ızlarının farklılıkları da adaya ta ınmı tır. Anadolu'dan getirilen ve ço u muhafaza edilen bu özelliklerle birlikte, Türkçenin adada girdi i etkile imleri de ihtiva eden tarihî geli imi, KA'nın belirleyici özelliklerini ortaya çıkarmı tır. KA'nın umumi yapısında bulunan bu hususiyetlerden, bu a ızların kip ve zaman yapıları da nasibini almı tır.

1. Geçmi Zaman

Giri kısmında da belirtildi i gibi, KA'nın geçmi zaman i aretleyicileri, Türkiye Türkçesinin ölçünlü eklinin geçmi zaman i aretleyicileri olan -DI ve -mI ekleri ile bu eklerle çekimlenmi 'i-' ek fiilinin ekle mi hâli olan -(y)dI ve -(y)mI eklerinin çe itlenmelerinden olan -dI, -(y)mI, -(y)(I)dI ve -(y)mI ekleridir. Bu i aretleyicilerle belirlenen geçmi zamanı, KA'nda da, Türkçenin genelinde oldu u gibi, görülen geçmi zaman ve ö renilen geçmi zaman olmak üzere ana hatlarıyla ikiye ayırmak mümkündür.

1.1. Görülen Geçmi Zaman

KA'nda, görülen geçmi zamanın Ölçünlü Türkçedekinden çok büyük farklılıklar arz etmedi i görülmektedir. KA'nın görülen geçmi zaman i aretleyicisi, bir taraftan Ölçünlü Türkçedeki -DI eki ile ortaklık gösterirken, di er taraftan Ölçünlü Türkçedeki ekin de kayna ı olan Eski Anadolu Türkçesindeki görülen geçmi zaman i aretleyicisi ile benzerlik göstermektedir. KA'ndaki ekin ünlüsü, Eski Anadolu Türkçesindekinin askine, günümüz ölçünlü dilindeki gibi ünlü uyumlarına girerken, ünsüzü, günümüz ölçünlü dilinin aksine, Eski Anadolu Türkçesindeki gibi ünsüz uyumuna girmemektedir:

- ❖ *A dı kapuyu ça ırsın adama gelsin eve*
- ❖ 'Kapıyı, adama eve gelmesi için ça ırmak için açtı.'³

-dI ekinin ünsüzünün ünsüz uyumuna girmedi i gibi, sık sık ekin eklendi i fiilin son sesinin gerileyici benze me sonucunda tonlula maya⁴ maruz kaldı ı görülür:

¹ Kıbrıs'ta konu ulan Türkçeyi ifade ederken, neden "Kıbrıs A ızları" adlandırmasının tercih edildi ini görmek için u çalı maya bakılabilir: Gökçe Yükselen Abdurrazak Pelcer, "Kıbrıs'ta Türkler Tarafından Konu ulan Lisanın Adı Ne Olmalıdır?", *Diyalektolog*, S: 4 (2012), s. 89-103.

² Batı dillerinde *aspect* veya *aspekt* olarak adlandırılan ve Türkçe gramer kitaplarında genel olarak "görünü " adı altında tasnif edilmesi alı ilagelmi olan dilbilgiler için, bu çalı mada, Mustafa U urlu (Türkiye Türkçesinde 'Bakı ' ('Aspektotempora)'), *Türkbilig*, S: 2003-5, s. 124-133)'nun belirtti i gibi bu ulamın tabiatında bir dönü lülük olmaması sebebiyle, "bakı " ifadesi tercih edilmi tır.

³ O uz Yorgancı lu, *Kıbrıs Türk Forklorundan Derlemeler: Masallar 2*, Arif & Canbulat Basımevi, Magosa 2006, s. 102.

- ❖ *Güya casuslug yabdılar, da onun için lokaba addılar genneri*
- ❖ ‘Güya casusluk yapmı lar da onları o yüzden hapse attılar’⁵
- ❖ *Gadıncıg olanı biteni kocasına annaddı*
- ❖ ‘Kadınca az olanı biteni kocasına anlattı.’⁶

Ek fiille kurulan cümlelerde, ekin görülen geçmi zaman i aretleyicisinin –(y)(I)dI oldu u ve kullanımının oldukça kuralsız oldu u görülmektedir. Kuralsız bir ekilde kullanılan bu ekilerin, Ölçünlü Türkçedeki ek fiilin görülen geçmi zaman i aretleyicisi olan –(y)dI ekinin ekle me sürecindeki daha erken hâllerini, yansıttı ı ortadadır. Ekin kuralsız olarak farklı ekillerde kullanılmasını, 16. yy.’dan itibaren adaya sürekli bir ekilde yerle tirilen Türk nüfusun dilerindeki ekilerin kendini korumu olmasına ba lamak mümkündür. Anadolu’da ekle me süreci geli im gösterirken, de i ik tarihlerde adaya gelen göçmenler, bu sürecin farklı evrelerini dillerinde adaya getirip korumu lardır. Ekin hangi ekilde kullanıldı ı konu andan konu ana de i ti i gibi, a a ıdaki misallerde de görebilece i gibi, ekin farklı ekillerini aynı ki inin dilinde tespit etmek mümkündür:

- ❖ *Evet patron benidim, hesabları ben dudardım. Nahidanıma öyle ödeme falan yo udu... Mü derilerimin ço u kocamın zamanından tanıdıgđı, arkada larıydı.*
- ❖ ‘Evet patron bendim, hesabları ben tutuyordum. Nahide Hanım’a öyle ödeme (maa) falan yoktu... Mü terilerimin ço u kocamın zamanından tanıdıklardı, onun arkada larıydı.’⁷
- ❖ *Neyidig da ne oldug*
- ❖ ‘Ne idik de ne olduk?’⁸

Bazı durumlarda ise, ekle me süreci neticesinde yardımcı ses ve ekin ilk ünlüsü dü tü ü hâlde, isim tabanındaki son ünsüzün yumu amı ekilde korundu u görülür:

- ❖ *Yasa dı ya... ama içerde (poliste) çok ahbabı vardı.*
- ❖ ‘Yasaktı tabii ki... ama içerde çok tanıdı ı vardı.’⁹

1.2 Ö renilen Geçmi Zaman.

Görülen geçmi zamandaki benzerli in aksine, ö renilen geçmi zaman alanında KA’nın Ölçünlü Türkçeden farklıla tı ı görülmektedir. KA’nda, ö renilen geçmi zaman için üç ayrı ek kullanılmaktadır. Ölçünlü Türkçenin de ö renilen geçmi zaman i aretleyicisi olan –mI ekine ilaveten, görülen geçmi zaman i aretleyicisi –dI eki ve günümüzde Ölçünlü Türkçede fiilden isim yapma eki olarak ya ayan –Ik ekinin tonlula mı hâli olan –(I)g eki de KA’nda ö renilen geçmi zaman i aretleyicileri olarak kullanılmaktadır.

⁴ Tonlula ma e ilimi KA’nda görülen genel bir özelliktir: *gendi* ‘kendi’ (Orhan Kabata , **Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlü ü**, Kıbrıs Türk Yazarlar Birli i, Lefko a 2007, s. 274), *da* ‘ta ’ (age., s. 181), *caga* ‘çaka, gösteri ’ (age., s. 139), *gadıncıg* ‘kadıncık’ (Yorgancıo lu, age., s. 99), *uzagdan* ‘uzaktan’ (age., s. 76).

⁵ Hüseyin Çakmak, **Gapellari Fuad Dayı: İlg Hikayeleri**, Akrep Yayınları, Lefko a 2001, s. 17.

⁶ O uz Yorgancıo lu, age., s.99.

⁷ Neriman Cahit, **Eski Lefko a Kahveleri ve Kahve Kültürü**, adi Kültür ve Sanat Yayınları, Girne 2001, s. 72.

⁸ age., s. 108.

⁹ age., s. 126.

1.2.1 -dI ile Ö renilen Geçmi Zaman.

Ölçünlü Türkçede sadece görülen geçmi zaman eki olarak kullanılan bu ekin KA'nda bu vazifesinin yanında düzenli bir ekilde ö renilen geçmi zaman eki olarak da kullanıldı ı görülmektedir. Bu ek, KA'nda, birçok tarz ve bakı eklerinde Ölçünlü Türkçenin ö renilen geçmi zaman eki olan -mI ekinin yerini almı tır¹⁰:

- ❖ *Garımı da aldılar ve ga dılar, baña da aha bu dolabı bragdılar*
- ❖ 'Karımı da alıp kaçmı lar, bana da i te bu dolabı bırakmı lar.'¹¹

- ❖ *Çocuk bakar bir adam tepesi üstüne dü dü ölü yatır*
- ❖ 'Çocuk bakmı , bir adam tepe üstü dü mü , ölü yatıyor.'¹²

- ❖ *Eh, madem o kadar para harcadın bir i e yarasın bari*
- ❖ 'Eh! Madem o kadar para harcamı sın bir i e yarasın bari.'¹³

- ❖ *Duydum da ne duydum, bizim keçileri Bilal çaldı.*
- ❖ 'Bir bilsen ne duydum, bizim keçileri Bilal çalmı .' ¹⁴

KA gibi geçmi te ve kısmen hâlâ Rumca ile aynı ortamda konu ulan Trabzon a ızlarında da görülen geçmi zaman i aretleyicisi -dI ekinin kullanımının, ö renilen geçmi zaman i aretleyicisi -mI ekinin kullanım alanlarını ihlal edecek ekilde geni lemi olması, KA'ndaki bu durumun Rumcanın etkisi oldu unu akla getirmektedir. Ancak do rudan böyle bir yargıya varmak, aldaticı olabilir. Zira bu yargı, kendisi de Türkçe dı ında, talyanca, Arapça, Fransızca, ngilizce ve Ermenice gibi birçok dil ile geçmi te ili ki içerisinde bulunmu ve hâlâ bu dillerden pekçok izler ta ıyan Kıbrıs Rumcasının Karadeniz Rumcası ile aynı özelliklere sahip oldu u varsayımına dayanacaktır ki; gere i gibi ara tırılmadan böyle bir varsayımın do ru oldu unu kabul edip bunun üzerine sonuçlar in a etmek bilimlik yakla ımdan uzak olacaktır.

1.2.2 -mI ile Ö renilen Geçmi Zaman.

KA'nda kullanılan di er ö renilen geçmi zaman eki Ölçünlü Türkçenin de ö renilen geçmi zaman eki olan -mI ekidir. Bu ek ile i aretlenen ö renilen geçmi zaman ekilerinin Ölçünlü Türkçedekiler ile büyük ko utluk arz etti i görülmektedir:

- ❖ *Bir yanlı lıg olacag padi ahım demi accıba ı*
- ❖ "“Bir yanlı lık olmalı padi ahım!” demi a çıba ı.'¹⁵
- ❖ *'Silahlanalım da da a çikalım' demi ener*
- ❖ "“Silahlanıp da a çikalım” demi ener.'¹⁶

¹⁰ Bernt Brendemoen, "Do u Karadeniz A ızlarındaki -mi 'li Geçmi Zaman Üzerine Bir Not", **3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996**, TDK Yayınları, Ankara 1996, s. 199-206.

¹¹ Erdoğan Saracolu, **Kıbrıs A zı**, Ate Matbaacılık, Lefko a 2004, s. 178.

¹² O uz Yorgancıo lu, **Kıbrıs Türk Folkloru**, Yayınevi Yok, Magosa 1980, s. 413.

¹³ Özden Selenge, **Alkyone Denizku u**, İlk Kitabevi Yayınları, Lefko a 2003, s. 66.

¹⁴ Özben Aksoy, **Vreççalı Mida**, Yayınevi Yok, Lefko a 1990, s. 55.

¹⁵ O uz Yorgancıo lu, **Kıbrıs Türk Forklorudan Derlemeler: Masallar 2**, s. 91.

¹⁶ Hüseyin Çakmak, **age.**, s. 24.

-mİ eki ile i aretlenen ek fiilli ekilerin de Ölçünlü Türkçedekilerle aynıyet gösterdi i görülmektedir:

- ❖ *Esgiden dört dane babayi it varmu*
- ❖ ‘Eskiden dört tane babayi it varmu .’¹⁷

- ❖ *Evet öyleymi . Halide Edip çok büyük bir gadınmu*
- ❖ ‘Evet öyleymi . Halide Edip çok büyük bir kadınmu .’¹⁸

Ancak, Bölüm 1.2.1’de verilen misallerden de anla ılaca ı gibi, -dİ ekinin kullanım alanı – mİ ekinin kullanım alanı aleyhine geni ledi i için, KA’nda bu ekin kullanım alanı, Ölçünlü Türkçedekine ve Eski Anadolu Türkçesindeki göre daralmı tır. Burada “daralmı tır” ibaresinin üzerinde bilhassa durmakta fayda vardır. Zira, KA’nda –mİ ekinin bir ö renilen geçmi zaman eki olarak kullanılmasının sebebini Demir’in yaptı ı¹⁹ gibi tamamen Ölçünlü Türkçenin ekisine ba lamak için hiçbir sebep yoktur. –mİ ekinin, Türkçenin en eski tarihî metinlerinden itibaren bir ö renilen geçmi zaman i aretleyicisi olarak kullanıldı ı ve Eski Anadolu Türkçesinde de yaygın olarak mevcut oldu u bilinmektedir. Bu durumda, ekin adaya ilk Türk yerle imcilerin dilinde geldi i, eksiz üphesiz ortadadır. Ekin bugünkü kullanım alanının –dİ tarafından ihlal edilmesinde gerçekten Rumcanın bir etkisi varsa, Ölçünlü Türkçenin etkisi ancak ekin tamamen kaybolmasını engellemekle sınırlı olabilir.

1.2.3 –(I)g ile Ö renilen Geçmi Zaman.

KA’nda kullanılan üçüncü ö renilen geçmi zaman eki –(I)g(dİr) ekidir. Ölçünlü Türkçede –(I)k eklinde sonuç bildiren sıfatlar yapan bu ekin, Eski Anadolu Türkçesi devri metinlerinde de fiil çekim eki olarak kullanıldı ı pek görülmez. Ancak Milan Adamovi²⁰, ekin bu dönemde bölgesel olarak günlük konu ma dilinde zaman eki olarak kullanılmı oldu u fikrindedir. Bugün de Adana, Afyon, Antalya, Burdur, Gaziantep, Hatay, Kahramanmara , Konya, Mersin, Osmaniye, Nev ehir ve Yozgat gibi Anadolu’nun güney, güney-batı ve iç bölgelerindeki illeride konu ulan a ızlarda²¹ hâlâ kullanıldı ı görülen bu ekin varlı ı KA’nda da zayıf bir ekilde de olsa devam etmektedir:

- ❖ *Adam cinlerle garı ıdır.*
- ❖ ‘Adam cinlerle karı mı (tır).’²²

- ❖ *“Deli Amet” dedi Kallo. Gözleri ya arıg.*
- ❖ ““Deli Ahmet” dedi Kallo. Gözleri ya armı (ya lı).’²³

- ❖ *Barim da hela zaptiye gelmeden karnımız doyu**uk** olsun*
- ❖ ‘Bari zaptiye gelmeden karnımız doymu olsun.’²⁴

¹⁷ Yorgancıo lu, *Kıbrıs Türk Folkloru*, s. 420.

¹⁸ Cahit, *age.*, s. 70.

¹⁹ Demir, “Türkçede Evidensiyel”, s. 106.

²⁰ Milan Adamovi , *Konjugationgeschichte der türkischen Sprachen*, E. J.Brill, Leiden 1985, s. 205-206.

²¹ Ö. A. Aksoy, *Gaziantep A zı I*, brahim Horoz Basımevi, stanbul 1945, s. 176-179; Ahmet Buran, “-Ik Ekinin Anadolu a ızlarındaki Kullanılı ı”, *Türk Dili Ara tırmaları Yıllı ı Belleten*, S: 1996, s. 14; Demir, “Türkçede Evidensiyel”, *Bilig*, S: 62 (2012), s. 108.

²² Mustafa Kemal Sayın, *Deli Garda ile Akıllı Garda ’ın Meselidir*, adı Kültür ve Sanat Yayınları, Girne 2000, s. 34.

²³ Özben Aksoy, *age.*, s. 50.

²⁴ *age.*, s. 184.

Demir tarafından “Yörük ve Türkmen olarak bilinen yarı göçebe grupların ortak özelliklerinden biri”²⁵ olarak de erlendirilen bu ekin ö renilen geçmi zaman i aretleyicisi olarak kullanılması, üphesiz, adaya bu ekin bugün de kullanıldı ı bölgelerden getirilip yerle tirilen halkın²⁶ dilinden kalma eskicil bir Eski Anadolu Türkçesi özelli idir.

1. Tamamlanmı Bakı

KA’nda tamamlanmı bakı la tamamlanmamı bakı arasındaki fark Ölçünlü Türkçede²⁷ oldu u gibi geçmi zaman bildiren cümlelerle alakalıdır ve KA bu yönüyle hem günümüzdeki Ölçünlü Türkçe ile hem de Eski Anadolu Türkçesi ile ahenk içerisindedir. KA’da tamamlanmı bakı –dI ve –mI ekleri ile gösterilmektedir:

- ❖ *Oridez ormanlı mı hükümet bana verdi*
- ❖ ‘Hükümet Oridez Ormanlı mı bana verdi.’²⁸
- ❖ *Me er padi ahdan emir gelmi gar ı goyannarı öldürün deyi*
- ❖ ‘Me er padi ahtan kar ı koyanları öldürün diye emir gelmi .’²⁹

2. Geçmi Zamana Ba lı Tarz

Türkçede geçmi zamana ba lı tarz, delilsel³⁰ tarzdır. Delilsellik do rudan tecrübeye dayanmaz ve bu sebepten dolayı da daha çok ö renilen geçmi zamanı ilgilendiren bir tarz eklidir. KA’nda da delilsellik, Ölçünlü Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde oldu u gibi söyleyen kaynaklı mühim bir tarz eklidir. Bu tarz, fiil i aretleyicisi –mI eki ile ve ek fiil i aretleyicisi –(y)ImI ile gösterilmektedir. Ancak KA’nda bu iki eke ilave olarak ve daha yaygın bir ekilde fiil i aretleyicisi –dI ve ek fiil i aretleyicisi –(y)IdI ile de gösterilmektedir. Oysa bu son iki ek Ölçünlü Türkçede sadece görülen geçmi zaman yani do rudan tecrübe anlatmak için kullanılmaktadır.

3.1 Bilgiye Dayalı Delilsellik

ikinci el bilgiye dayalı olan bu delilsellik tarzı, KA’nda –mI ve –(y)ImI ile gösterilen tek delilsellik tarzıdır. Ölçünlü Türkçede oldu u gibi bu iki ek sürekli olarak duyum veya söylentiye dayalı bilgi ileten cümlelerde kullanılmaktadır:

²⁵ Demir, “Türkçede Evidensiyel”, s. 108.

²⁶ Kıbrıs’ta Osmanlı hakimiyeti boyunca, adaya getirip yerle tirilen boy, a iret ve oymaklar hakkında ayrıntılı bilgi için u çalı malara bakılabilir: Do an Altay, “Kıbrıs Türklerinin Kökeni Olan Türk Kabileleri Ve Kıbrıs’ın Türklerle tirilmesi Çalı malarından Bir Kesit.” smail Bozkurt – Hüseyin Ate in – M. Kansu (Haz.), **İkinci Uluslararası Kıbrıs Ara tırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998, C. 2.**, Magosa 1999, s. 455-474; Yusuf Halaço lu, “Osmanlı Döneminde Kıbrıs’ta skan Politikası”, Ali Ahmetbeyo lu ve Erhan Afyoncu (Haz.), **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, içinde,** Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, stanbul 2001, s. 39-46; Yusuf Hakaço lu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı mparatorlu u’nun skan Siyaseti ve A iretlerinin Yerle tirilmesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006; Cevdet Türkey, **Ba bakanlık Ar iv Belgelerine Göre Osmanlı mparatorlu u’nda Oymak, A iret ve Cemaatlar**, aret Yayınları stanbul 2001. Kıbrıs’a yerle tirilen a iretler arasında, -(y)lk ekinin geçmi zaman i aretleyicisi olarak kullanılması ba lamında Demir (“Türkçede Evidensiyel”, s. 112) tarafından zikredilen Kırıntılı ve Lek a iretleri bizzat yer almaktadır.

²⁷ Ölçünlü Türkçede tamamlanmı bakı –dI ve –mI geçmi zaman ekleri ile belirtilirken tamamlanmamı bakı –(I)yor, –mAktA, –(A/R)r fiil çekim ekleri ve ek fiilin görülen geçmi zaman ekli ile belirtilmektedir. Ölçünlü Türkçede bakı için Aslı Göksel – Celia Kerslake (**Turkish. A Comprehensive Grammar**, Routledge, Londra 2005, s. 330-338)’e bakılabilir.

²⁸ Özben Aksoy, **a.g.e.**, s. 116.

²⁹ Yorgancı lu, **Kıbrıs Türk Folkloru**, s. 420.

³⁰ Burada “delilsel tarz”dan maksat ngilizce kaynaklarda *evidential*, Nurettin Demir (“Türkçede Evidensiyel”, s. 97-118) tarafından ise “evidensiyel” ekinde adlandırılan tarz ulamını tabir etmektedir.

- ❖ ... kimilerinin da dedi ine göre... otururmu meclisdeki ba gannıg kürsüsünde, da yoldan gelib-geçenleri takip eder mi .
- ❖ ‘... kimilerinin dedi ine göre... meclisteki ba kanlık kürsüsünde oturuyormu ve gelip geçenleri takip ediyormu .’³¹
- ❖ *Duydum ki kuyu gibi bir evce izde pılısız pırtısız otururlarmı*
- ❖ ‘Duydum ki kuyu gibi bir evce izde çulsuz sepetsiz oturuyorlarmı .’³²

Ancak ek fiil i aretleyicisi –(y)ImI eki içeren cümlelerde, Ölçünlü Türkçeden dikkate ayan sapmalar olabilmektedir. Mesela ‘Ahmet yarın okula gitmeyecekmi ’ demenin dört ayrı ekli *Mi Ahmet okula gitmeyecek yarın / Ahmetmi okula gitmeyecek yarın / Ahmet okulamu gitmeyecek yarın / Ahmet yarınımı okula gitmeyecek*, olabilir. Herhalde burada Ölçünlü Türkçeye göre en büyük kuralsızlık –mI ’in ba ımsız bir yapı birim gibi, ba lı ba ına cümlelerin ba ında kullanılmasıdır. Bu cümlelerde ekin yer de i tirmesi rastgele de ildir. aretleyici, vurgulanmak istenen yani cümlelerin oda ı olan ö eye eklenmektedir.³³

–mI veya –(y)ImI ekleri içeren cümlelere ilaveten –dI veya –(y)IdI ekleri ta ıyan, duyum veya söylentiye dayalı bilgi aktaran cümlelere de rastlamak KA’nda oldukça ola an bir durumdur:

- ❖ *Ormancı ballıgarileri görmedi.*
- ❖ ‘Ormancı gençleri görmemi .’³⁴
- ❖ *Duydum da ne duydum, bizim keçileri Bilal çaldı.*
- ❖ ‘Duydum ki ne duydum, bizim keçileri Bilal çalmı .’³⁵
- ❖ *sizi görürdü tepelerden da vurmazdı.*
- ❖ (karde inden aktararak) ‘O sizi tepelerden görür de vurmazmı .’³⁶

Ayrıca KA’nda hiçbir delilsellik i aretleyicisinin bulunmadı ı cümlelerde de duyum veya söylentinin dile getirilebildi i görülmektedir:

- ❖ *Ben duydum. Herke ler da duydu. Gider Zalhe Mullali’nin tükânına.*
- ❖ ‘Ben duydum. Herkesler de duydu. Zalhe Mullali’nin dükkânına gidiyormu .’³⁷

Ölçünlü Türkçeye ko ut olarak KA’nda da tahkiye için –mI veya –(y)ImI ekleri kullanılmaktadır³⁸:

³¹ Çakmak, *age.*, s. 51.

³² Selenge, *age.*, s. 234.

³³ Nurettin Demir, 2002. “Kıbrıs A ızları Üzerine”, Nurettin Demir – Fikret Turan (Haz.), *A Festschrift to Lars Johanson - Lars Johanson Arma anı, içinde*, Ankara 2002, s. 108; Demir, “Türkçede Evidensiyel”, s. 107-108.

³⁴ Özben Aksoy, *age.*, s. 54.

³⁵ *age.*, s. 55.

³⁶ Özben Aksoy, *Vreççalı Mida 2*, Öncü Basımevi, Ankara 2006, s. 194.

³⁷ *age.*, s. 122.

³⁸ Tahkiyede –mI veya –(y)ImI eklerinin kullanılması delilselli in yanında sık sık üphe unsuru bulundurmalarına da dayandırılmı tır. Tahir Nejat Gencan (*Dilbilgisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1979, s. 278) tahkiyede bu eklerin kullanılmasını, iyi bilmeme e ba larken Tahsin Banguo lu (*Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara 1995, s. 460) bunu üpheye ba lamaktadır. Eser Erguvanlı Taylan (“Tense Variation in Turkish Narratives”, H. E. Boeschoten – Th. L. Verhoeven (Haz.) *Studies on Modern Turkish, içinde*, Tilburg University Press, Tilburg 1987, s. 178) ile Dan I. Slobin ve Ayhan A. Aksu (“Tense, Aspect and Modality in the Use of the Turkish Evidential”, Paul J.

- ❖ *Bir varımı bir yo umu . nnallahdan kimse yo umu . Varımı bir gocagariynan bir keçisi.*
- ❖ ‘Bir varımı bir yokmu . nnallahtan kimse yokmu . Bir kocakarı ile bir keçisi varımı .’³⁹
- ❖ *Zamanın birinde bir adam varımı . Bu adamın on iki evladı varımı .*
- ❖ ‘Zamanın birinde bir adam varımı . Bu adamın on iki evladı varımı .’⁴⁰

Ancak unutulmamalıdır ki KA’nda da bu eklerin tahkiye unsuru olarak kullanılmaları devamlılık arz etmemekte ve Ölçünlü Türkçede oldu u gibi zaman sapmalarına sıkça rastlanmaktadır.⁴¹

3.2. Sonuca Dayalı Delilsellik

Eski Anadolu Türkçesi ve Ölçünlü Türkçeden farklı olarak KA’nda sonuca dayalı delilsellik için –mİ de il –dİ eki kullanılmaktadır:

- ❖ *Garımı da aldılar ve ga dılar, baña da aha bu dolabı bragdılar.*
- ❖ ‘Karımı da alıp kaçmı lar, bana da i te bu dolabı bırakmı lar.’⁴²
- ❖ *Çocuk bakar bir adam tepesi üstüne dü dü ölü yatır.*
- ❖ ‘Çocuk bakmı , bir adam tepe üstü dü mü , ölü yatıyor.’⁴³
- ❖ *Eh, madem o kadar para harcadın bir i e yarasın bari.*
- ❖ ‘Eh! Madem o kadar para harcamı sın bir i e yarasın bari.’⁴⁴
- ❖ *Hastanız kustu görmediniz mi?*
- ❖ ‘Hastanız kusmu , görmediniz mi?’⁴⁵

Hopper (Haz.), *Tense – Aspect: Between Semantics and Pragmatics*, içinde, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 1982, s. 198) ise bu eklerin tahkiyede kullanılmasını konu an ile ifade edilen olay arasında psikolojik mesafe olu turmalarına ba lamaktadır. Ayhan Aksu-Koç (“The Acquisition of Past Reference in Turkish”, Dan Isaac Slobin – Karl Zimmer (Haz.), *Studies in Turkish Linguistics*, içinde, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Filadelfiya 1986, s. 250; *The Acquisition of Aspect and Modality. The Case of Past Reference in Turkish*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, s. 25) ise –mİ veya –(y)Imİ eklerinin tahkiyede kullanılmalarını, ahit olunmamı delile dayalı bilgi ifade etme güçlerine ba lamaktadır. Bu eklerin özellikle masallarda tahkiye unsuru olarak kullanılmalarına Deniz Zeyrek (“The Function of -mİ in Turkish Folktales”, *Journal of Turkology*, S: 2 (1994), s.293-302.) iyi bir kaynak olu turmaktadır.

³⁹ Yorgancıo lu, *Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler: Masallar 2*, s. 147.

⁴⁰ Saraco lu, *a.g.e.*, s. 190.

⁴¹ Eser Erguvanlı Taylan (“Tense Variation in Turkish Narratives”, H. E. Boeschoten – L. Th. Verhoeven (Haz.), *Studies on Modern Turkish*, içinde, Tilburg University Press, Tilburg 1987, s. 181) tahkiyede zaman sapmalarını; yapılık algılama, tahkiye düzeni, bakı açısının de i imi ve bakı lık - tarza dayalı de i iklikler olmak üzere dört sebebe dayandırmaktadır.

⁴² *age.*, s. 178.

⁴³ Yorgancıo lu, *Kıbrıs Türk Folkloru*, s. 413.

⁴⁴ Selenge, *age.*, s. 66.

⁴⁵ *age.*, s. 228.

KA'nda sonuca dayalı delilselli i ifade etmenin bir di er yolu ise -(I)g elini kullanmaktadır. Ölçünlü Türkçede fiil çekim eki olarak bulunmayan bu ek, KA'da sık sık kullanılmaktadır:

- ❖ *Adam cinlerle garı ıdır.*
- ❖ 'Adam cinlerle karı mı (tır).'⁴⁶

- ❖ "Deli Amet" dedi Kallo. Gözleri ya arıg.
- ❖ "Deli Ahmet" dedi Kallo. Gözleri ya armı (ya lı).'⁴⁷

- ❖ *Barim da hela zaptiye gelmeden karnımız doyu**uk** olsun*
- ❖ 'Bari zaptiye gelmeden karnımız doymu olsun.'⁴⁸

3.3 Sonradan Farkında Olma Bildiren Delilsellik

Ölçünlü Türkçede oldu u gibi KA'nda da sonradan farkında olma veya sürpriz -(y)ImI ile i aretlenebilmektedir:

- ❖ *Ne cingöz adam**mu** yau!*
- ❖ 'Ne cingöz adam**mu** yahu!'⁴⁹

- ❖ *Çocuklarım me er benim itici gücüm**ü** .*
- ❖ 'Me er çocuklarım benim itici gücüm**ü** .'⁵⁰

Ancak a a ıdaki örneklerde görülece i gibi KA'nda -dI eki kullanarak veya hiçbir i aretleyici kullanmadan da sonradan farkında olmayı ifade etmek mümkündür:

- ❖ *Aha o gün böyündür me ersem.*
- ❖ ' te me er o gün bugün**ü** !'⁵¹

- ❖ **Ben da ne aptal**ım** me er.*
- ❖ "Ben de me er ne aptal**ım** ım!"

⁴⁶ Sayın, **age.**, s. 34.

⁴⁷ Aksoy, **Vreççalı Mida**, s. 50.

⁴⁸ **age.**, s. 184.

⁴⁹ Çakmak, **age.**, s. 24.

⁵⁰ Selenge, **age.** s. 224.

⁵¹ Aksoy, **Vreççalı Mida**, s. 101.

3. SONUÇ

Görüldü ü gibi KA'nda geçmi zamanı ifade için kullanılan i aretleyiciler, ufak tefek de i iklikler hariç Ölçünlü Türkçe ile beklenilece i üzere büyük bir eklî ko utluk arz etmektedir. Herhalde bu alandaki en büyük farklılı ı, Ölçünlü Türkçede bir isimden fiil yapma eki olarak kullanılan -(I)k ekinin bir türevi olan -(I)g ekinin, KA'nda bir fiil çekim eki olarak kullanılması olu turmaktadır. Ancak bu ekin bu görev ile, Türkiye Türkçesinin di er a ızlarında da var oldu u göz önüne alındı nda, bunu bir farklılı ma olarak de il, tarihî geli im süreci içerisinde muhafaza edilmi bir zenginlik olarak kabul etmek yanlı olmayacaktır. Fakat eklî yönden ko utluk sergileyen bu eklerin i levlerine bakıldı ı zaman aynı eyi söylemek mümkün görülmemektedir. Ölçünlü Türkçe temel alındı nda, KA'nda, bakı alanında olmasa da tarz alanında dikkate ayan farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıkların kimisini eskinin muhafazası, kimisini ise yeni ortamda meydana gelen farklılı malar olarak algılamak mümkün görülmektedir. Mesela yukarda da belirtildi i gibi -(I)g ekinin bir sonuca dayalı delilsellik belirticisi olarak KA'nda bulunmasının eskicil bir özellik olması kuvvetle muhtemeldir. Bu ekin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bu i levle bulunmaması bu ihtimali zayıflatmamaktadır. Zira Yörük ve Türkmen a ızları örneklerinde görüldü ü gibi, ekin bu i levle Türkiye Türkçesinin günümüz a ızlarında ya ıyor olması, bu durumun KA'na kaynaklık eden a ızlardan kaynaklanan bölgesel bir miras oldu u sonucu çıkabilmektedir. Di er taraftan görülen geçmi zaman eklerinin ö renilen geçmi zaman eklerinin i levlerini üstlenecek ekilde i levsel alanlarını geni letmeleri, Trabzon A ızları da dikkate alındı nda, etkile im sonucu ortaya çıkmı bir geli me olarak algılanabilir. Fakat bu konuda bir yargıya varırken bu geli imin KA'nı olu turan a ızların kendi içlerinde olu turdukları bir evrim olabilece i ihtimali de her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Birincil Kaynaklar

- AKSOY Özben, **Vreççalı Mida**, Yayınevi Yok, Lefko a 1990.
- _____, **Vreççalı Mida 2**, Öncü Basımevi, Ankara 2006.
- CAH T Neriman, **Eski Lefko a Kahveleri ve Kahve Kültürü**, adi Kültür ve Sanat Yayınları, Girne 2001.
- ÇAKMAK Hüseyin, **Gappellari Fuad Dayı: İlg Hikâyeleri**, Akrep Yayınları, Lefko a 2001.
- SARACO LU Erdo an, **Kıbrıs A zı**, Ate Matbaacılık, Lefko a 2004.
- SAYIN Mustafa Kemal, **Deli Gadra ile Akıllı Garda 'ın Meselidir**, adi Kültür ve Sanat Yayınları, Girne 2000.
- SELENGE Özden, **Alkyone Denizku u**, I ık Kitabevi Yayınları, Lefko a 2003.
- YORGANCIO LU, O uz M., **Kıbrıs Türk Folkloru**, Yayınevi Yok, Magosa 1980.
- _____, **Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler: Masallar 2**, Arif & Canbulat Basımevi, Magosa 2006.

2. kincil Kaynaklar

- ABDURRAZAK PELER Gökçe Yükselen, “Kıbrıs’ta Türkler Tarafından Konu ulan Lisanın Adı Ne Olmalıdır?”, **Diyalektolog**, S: 4 (2012), s. 89-103.
- ADAMOV Milan, **Konjugationgeschichte der türkischen Sprachen**, E. J.Brill, Leiden 1985.
- AKSOY Ö. A., **Gaziantep A zı I**, brahim Horoz Basımevi, stanbul 1945.
- AKSU-KOÇ Ayhan, “The Acquisition of Past Reference in Turkish”, Dan Isaac Slobin ve Karl Zimmer (Haz.), **Studies in Turkish Linguistics**, içinde, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Filadelfiya 1986, s. 247-264.
- _____, **The Acquisition of Aspect and Modality. The Case of Past Reference in Turkish**, Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- BANGUO LU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1995.
- BOESCHOTEN H. E. - L. Th. VERHOEVEN (Haz.), **Studies on Modern Turkish: Proceedings of the Third Conference in Turkish Linguistics**, Tilburg University Press, Tilburg 1987.
- BRENDEMOEN Bernt, “Do u Karadeniz A ızlarındaki -mI ’li Geçmi Zaman Üzerine Bir Not.” **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, içinde, TDK Yayınları, Ankara 1996, s. 199-206.
- DEM R, Nurettin, 2002. “Kıbrıs A ızları Üzerine”, Nurettin Demir ve Fikret Turan (Haz.), **A Festschrift to Lars Johanson - Lars Johanson Arma anı**, içinde, Grafiker Yayıncılık, Ankara 2002, s. 101-110.
- _____, Fikret TURAN, (Haz.), **A Festschrift to Lars Johanson - Lars Johanson Arma anı**, Grafiker Yayıncılık, Ankara 2002.
- GENCAN Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1979.
- GÖKSEL Aslı ve Celia KERSLAKE, **Turkish. A Comprehensive Grammar**, Routledge, Londra 2005.
- HOPPER, Paul J., (Haz.), **Tense – Aspect: Between Semantics and Pragmatics. Typological Studies in Language 1**, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 1982.KABATA Orhan, **Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlü ü**, Kıbrıs Türk Yazarlar Birli i, Lefko a 2007.
- SLOB N Dan I. - Ayhan A. AKSU, “Tense, Aspect, and Modality in the Use of the Turkish Evidential”, Paul J. Hopper (Haz.), **Tense - Aspect: Between Semantics and Pragmatics. Typological Studies in Language 1**, içinde, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 1982, s. 185-200.
- SLOB N Dan I. ve Karl Z MMER, (der), **Studies in Turkish Linguistics**, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Filadelfiya 1986.
- TAYLAN Eser Erguvanlı, “Tense Variation in Turkish Narratives”, H. E. Boeschoten ve L. Th. Verhoeven (Haz.), **Studies on Modern Turkish: Proceedings of the Third Conference in Turkish Linguistics**, içinde, Tilburg University Press, Tilburg 1987, s. 177-188.
- ZEYREK, Deniz, “The Function of -mI in Turkish Folktales” **Journal of Turkolog.**, S: 2 (1994), s. 293-302.